

Чинники генезису нижчої професійної освіти в Україні (друга половина 20-х – перша половина 30-х рр. XX ст.)

Постановка проблеми. Реконструкція та осмислення історії розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів завжди привертала увагу дослідників. Адже науковий розгляд та систематизація цієї важливої складової історико-педагогічного процесу, пізнання її особливостей і закономірностей завжди були необхідною умовою розвитку педагогічної науки і практики, особливо в часи трансформаційних змін.

Потреби входження України у світовий економічний простір, реінтеграції до світового культурно-освітнього середовища також зумовлюють необхідність поглибленого та об'єктивного вивчення вітчизняного досвіду передачі виробничих знань, його зіставлення з міжнародним, відшукування найбільш оптимальних шляхів запровадження кращих педагогічних надбань в українську освітню практику, прогнозування можливих тенденцій розвитку вітчизняної та світової систем професійної підготовки робітників.

У цьому зв'язку набувають ваги історико-педагогічні дослідження соціально-економічних умов створення, закономірностей та особливостей становлення і розвитку систем професійної освіти і навчання робітничих кадрів в Україні, що передбачає розгляд етапів професійної підготовки у більш широких соціальних і антропологічних контекстах, поглиблення уваги до історичних коренів багатоаспектного процесу створення ефективних моделей професійної підготовки робітничого персоналу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Важливими узагальнюючими історико-педагогічними працями із зазначеної проблематики є видане у 1927 році дослідження Я.Звягільського та М.Іванова «Професійна освіта на Україні», праця Н.Авдієнко «Народна освіта на Україні», наукова розвідка А.Альберштейна та В.Ястржембського «Система народньої освіти», яка вийшла друком у 1929 році, розвідки С.Сірополка «Історія освіти на Україні» та

«Народна освіта на Советській Україні», що побачили світ вже у 30-ті роки. Слід зазначити, що ці дуже змістовні дослідження повернулися до широкого наукового обігу тільки на початку 90-х років минулого століття.

Найбільш знаними та вагомими дослідженнями з історії становлення і розвитку систем робітничої підготовки за радянської доби були наукові розробки А.Веселова «Низшее профессионально-техническое образование в РСФСР. (Очерки по истории профтехобразования)» і «Профессионально-техническое образование в СССР: Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования», М.Весселя «Очерки об общем образовании и системе народного образования в России», та звичайно ж творчий історико-педагогічний доробок С.Батишева. Комплексному висвітленню проблем історії професійно-технічної освіти в Україні як складової тодішнього СРСР присвячено працю М.Пузанова та Г.Терещенка «Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР».

Однак, віддаючи належне розвитку науково-педагогічної думки соціалістичного періоду, не можна обминути негативних наслідків всеохоплюючого панування принципів марксистсько-ленінської методології, партійності, класового підходу та ідеологічних табу в оцінці явищ та процесів, що відбувалися в Україні наприкінці 20-х – у 30-ті роки минулого століття. Мало не єдиним напрямом масиву монографічних і дисертаційних досліджень став кон'юктурний за своєю суттю та компліментарно-піднесений за формою викладу розгляд історії партійного керівництва різними аспектами професійно-технічної освіти через призму виконання партійно-радянських постанов, розпоряджень і директив у цій галузі освіти. Причому, аналіз негативних явищ та проблем залишався поза увагою дослідників, а критичний підхід, якщо і застосовувався, був малосуттєвим та не персоніфікованим. Згадані праці часто густо дублювали одна одну, демонструючи вироблений авторами певний стереотип аналізу проблеми та апологетичне ставлення до висвітлюваної проблематики. Спрощена обробка та поверхнева систематизація фактичного

матеріалу, як правило, не продукували системних шаблів теоретичного узагальнення.

Об'єктивно оцінюючи ідеологічне спрямування великої кількості праць з проблематики партійного керівництва закладами та установами професійно-технічної освіти, зауважимо, що їхня поява все ж таки мала і позитивне значення для дослідження історії розвитку систем робітничої підготовки, оскільки до наукового обігу авторами було введено певну кількість документального та статистичного матеріалу архівного зберігання.

Падіння комуністичного режиму та здобуття Україною незалежності актуалізувало як розбудовчі пошуки подальшого розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів, так і необхідність наукової реконструкції та узагальнення закономірностей і специфіки їхньої генези. На порядку денному постало завдання реформування галузі професійно-технічної освіти, яке повинно було не тільки відповідати вимогам світових економічних і освітніх процесів, а й потребувало врахування історичного досвіду розбудови систем професійної підготовки робітничих кадрів.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття позначився привертанням уваги до профтехосвіти, що у свою чергу, сприяло появі цілої низки неупереджених досліджень, у яких розглядалися й окремі проблеми становлення і розвитку систем робітничої підготовки на теренах колишнього СРСР, та у нашій країні, зокрема. У працях визнаних дослідників та організаторів вітчизняної педагогічної інноватики знайшли подальшого розвитку або нового тлумачення деякі аспекти або періоди історії розвитку робітничої підготовки в Україні. Передусім, йдеться про найбільш досконалі за глибиною наукового занурення і якістю теоретичних узагальнень історико-педагогічні розвідки Н.Ничкало, І.Лікарчука, Н.Падун, І.Гавриша, В.Гайдукевич. Однак, на жаль, розробка проблем розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів в Україні здійснюється досить повільно, а всебічне висвітлення зазначеної проблематики й досі не знаходить відображення у ґрунтовних узагальнюючих дослідженнях.

Мета статті. Зроблено спробу історико-педагогічного аналізу та наукової систематизації соціально-економічних і суспільно-політичних умов розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів в Україні у другій половині 20-х – на початку 30-х років. Висвітлюються причини та механізми уніфікації і централізації нижчої професійної освіти у зазначений історичний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз джерельної бази, а також ряду сучасних історичних і політологічних досліджень дає можливість визначити декілька найсуттєвіших чинників соціально-економічного і політичного життя українського суспільства наприкінці 20-х - на початку 30-х років, що мали вирішальне значення для подальшого розвитку систем робітничої підготовки та обумовлювали їхню будову, внутрішню організацію, організаційну структуру і сутнісний зміст.

Втілюючи у життя теоретично хибну і практично нездійсненну комуністичну догму про можливість побудови соціалізму у одній, окремо взятій країні, пануюча політична партія висунула завдання здійснити стрибок у індустріалізації країни за рахунок вилучення коштів із сільського господарства. Чітко розуміючи обмеженість часу, відведеного на виконання цієї настанови та з огляду на об'єктивну неминучість світової війни з імперіалізмом, партійно-радянські очільники намагалися форсувати економічний розвиток країни і республіки. Невід'ємною ланкою у ланцюгу «підхльостуючих» заходів було створення адекватних запитам тогочасного суспільства систем професійної підготовки робітників, які б мали за будь-яку ціну здійснити кадрове забезпечення форсованих п'ятерічних планів у промисловості, транспорті, будівництві і сільському господарстві.

Відповідно до зазначених настанов офіційна історія і теорія педагогіки тих часів визначала такі процеси в економіці, які зумовлювали необхідність реформування існуючої системи нижчої професійної освіти: «1) електрифікація енергетичної бази та втілення електрики у виробничий процес; 2) механізація виробництва; 3) втілення хемії та електрохемії в технологію...; 4) раціональна організація праці; 5) спеціалізація підприємств; 6) типізація виробництв; 7)

нормалізація деталей; 8) переведення безперервності виробничого процесу через конвеєр, автоматизація та синхронності в роботі» [1,14].

Складовою штучного прискорення темпів індустріалізації було здійснення запланованого стрибка у промисловому розвитку. Так, із 1500 промислових підприємств, які передбачалося побудувати в СРСР протягом перших п'ятирічок, 400 мали споруджуватися в Україні. Більшість із них було побудовано. Деякі з них демонстрували високий технічний рівень (Зуївська, Штерівська, Дніпровська електростанції). У Донбасі було введено в дію 53 шахти, а на заводах, які вже діяли в Україні – 12 доменних і 24 мартенівських цехи [2,348-352]. Будівництво Дніпрогесу, Харківського тракторного заводу та «Запоріжсталі» протягом довгих років символізувало велич сталінського індустріального поступу.

Зростання кількості промислових об'єктів та обсягів виробництва потребувало значного збільшення робітничого персоналу підприємств, нестача якого проягом довоєнного часу набула стійких ознак хронічної. Так, додаткова потреба у робітничих кадрах в республіці на початку 30-х років складала близько 300 тис. осіб, сягнувши майже у чотири рази у порівнянні з показниками 1929 року [1,12]. Дуже низьким був рівень кваліфікації працюючих робітників. У машинобудівній промисловості, яка вважалася однією з головних галузей тогочасного промислового комплексу держави, некваліфіковані і напівкваліфіковані робітники складали дві третини від загальної кількості працюючих, у чорній металургії приблизно такий же відсоток складали зовсім невідготовлені працівники, які ставали до роботи у цій галузі [3,38].

Аналіз якісного складу поповнення робітничих кадрів у зазначений період дозволяє говорити про наступне. По-перше, більшість селян, що залучалися для праці у промисловості, не мали певних професій, володіли дуже низькою кваліфікацією, або були позбавлені її зовсім. А нові підприємства, оснащені складною, передовою на той час технікою, вимагали кваліфікованих, добре підготовлених робітників. Працівників, залучених у порядку

організованого набору, можна було використовувати лише на підсобних ділянках або роботах, які не потребували спеціальних знань. Крім того, ця категорія працівників не могла забезпечити стійкого контингенту робітників на тому чи іншому підприємстві.

Таким чином, забезпечити надвисокі («більшовицькі», «шалені») темпи зростання економіки професійно не підготовлені кадри, звичайно, були не в змозі. Таке становище загрожувало виконанню індустріалізаційних завдань, створюючи підстави для сумнівів щодо правомірності сталінських економічних та загальнотеоретичних постулатів.

Проблему нестачі робітничих кадрів загострювало організаційно-кадрове волюнтаристське експериментаторство, а також спроби вирішення економіко-технічних завдань заходами ідеологічного спрямування. Передусім йдеться про організацію владою з самого початку 20-х років великих і малих показових політичних процесів із заздальгідь спланованими висновками проти неіснуючої опозиції радянській владі, головним об'єктом яких було обрано інтелігенцію, в тому числі технічну. Потужного поштовху у розгортанні інспірованої боротьби проти «буржуазних спеціалістів» в промисловості з 1928 року додала відома «шахтинська справа». Також не можна обминути негативних наслідків «нещадної боротьби» із порушниками трудової дисципліни і плинністю кадрів, запровадження безперервного робочого тижня, збільшення змінності у роботі промислових підприємств, «висування» робітників на державну і громадську роботу, невиправдане «виробниче висування» десятків тисяч робітників на більш кваліфіковану роботу, на середньо-технічні та вищі інженерні посади, «зміцнення» керівного і викладацького складу ВИШів за класовим принципом тощо [1,15].

Політика Й.Сталіна та його оточення щодо робітничого класу країни, за нашими висновками, складалася з двох напрямків. По-перше, відносно старих кадрів пролетаріату «... завдання полягає в тому, щоб **втягнути** (виділення наше) мільйонні маси безпартійних робітників в усю нашу будівельну роботу» [4,140]. По-друге, економічне зростання держави, за уявленнями «батька

народів», міг забезпечити тільки цілком новий робітничий клас, який потрібно ще створити. Таким джерелом поповнення робітничого класу стала величезна маса селян, які, за образним висловом Б.Кравченка, «тікаючи від колективізації, приваблювані вищими життєвими стандартами та можливостями соціальної мобільності... ринули юрбами у промисловість...» [5,196]. Новосформовану масу робітників, основну частину якої складала молодь, необхідно було ідеологічно налаштувати та підготувати до свідомої професійної діяльності. Підсумовуючи роботу XIV конференції РКП(б), ще у травні 1925 року Й.Сталін говорив: «Нам потрібно мільйонів 15-20 індустріальних пролетарів, електрифікація основних районів нашої країни, коопероване сільське господарство та високо розвинена металева промисловість. І тоді нам не страшні жодні небезпеки» [6,132].

У формуванні нових підходів до організації і змісту підготовки робітничих кадрів чималу роль у кінці 20-х і на початку 30-х років відіграло ідеологічне забезпечення технічної реконструкції народного господарства. Найбільш поширеними ідеологічними заходами, спрямованими на підвищення кваліфікації робітників, набуття ними другої спеціальності були змагання (соціалістичне, за звання кращого з професії, за відмінну якість продукції, за відмову від держдотацій, за перехід на беззбиткову роботу), масові рухи (стаханівський, за оволодіння технічними знаннями, за оволодіння новою технікою), кампанії (по раціоналізації виробництва, по зниженню собівартості продукції, по скороченню непродуктивних витрат), а також всеохоплюючий спектр ударництва та поширення передового досвіду. Усі перелічені заходи заздалегіть планувалися і впроваджувалися відповідними постановами ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У.

Значним фактором впливу на генезис системи підготовки робітничих кадрів були загальнодержавні процеси урбанізації, особливо характерні для промислових центрів України. Розвитку цього об'єктивного явища сприяли декілька обставин, серед яких особливого значення набула прискорена міграція селян до міст, здійснення організованого набору робочої сили на основі

договорів новобудов з колгоспами, запровадження паспортної системи. Внаслідок розгортання урбанізаційних процесів у 1926-1939 роках кількість населення у містах збільшилася з 2,5 до 6,8 млн. осіб, а рівень урбанізації у 1939 році сягнув 29 відсотків, майже втричі перевищуючи відповідні показники 1926 року [5,156]. Безсумнівно, приріст міського населення здійснювався за рахунок осіб, позбавлених будь-якої робітничої підготовки, що зумовлювало розширення мережі закладів нижчої професійної освіти.

Специфіка досліджуваного періоду полягала у поступовому зміцненні культу особи Й.Сталіна та подальшому формуванні командно-адміністративного механізму буття країни. Однією з найважливіших умов цього процесу стало згортання проголошеної ХП зїздом ВКП(б) політики коренізації (на теренах нашої країни – українізації), жорстка централізація і уніфікація сфери культурного будівництва і освіти. Ці процеси не могли не позначитися на системі підготовки робітничих кадрів у республіці. Точкою відліку став липневий (1928 року) пленум ЦК ВКП(б), на якому було прийнято рішення про уніфікацію систем технічної освіти в СРСР [7,401]. Це стратегічне завдання центру було беззастережно сприйнято найвищим керівництвом України і матеріалізовано у цілій низці нормативних постанов як генеральна лінія партії у галузі робітничої освіти.

Вже у травні 1929 року постановою XI Всеукраїнського з'їзду рад висувалося «... завдання уникнути розбіжності різних систем народної освіти по різних радянських республіках», а також офіційно закріплювалася теза про те, що «... єдиний господарський план усього СРСР потребує також єдиної системи й плану підготовки кваліфікованої робочої сили для нашого господарства» [8,443]. Через кілька місяців бюрократична вертикаль почала продукувати спеціальні настанови. Ухвала ЦВК та РНК СРСР «Про встановлення єдиної системи індустріально-технічної освіти» (вересень 1929 року), що набула визначального характеру для подальшої долі нижчої професійної освіти, зобов'язувала державну планову комісію, народний комісаріат шляхів сполучень Союзу РСР та народні комісаріати освіти союзних республік із

залученням профспілок, комсомолу, науковців та інших зацікавлених громадських організацій у шестимісячний термін розробити та видати обов'язкові для використання у всьому Союзі РСР: а) типові положення про заклади індустріально-технічної освіти; б) уніфіковані основи програм і навчальних планів цих закладів. Документом встановлювалося п'ять основних кваліфікаційних рівнів інженерно-промислових спеціалістів, два останні з яких регламентували робітничі спеціальності нижчої професійної ланки. Робітничий загал розподілявся на молодший адміністративно-технічний персонал з різко вираженою виробничою спеціалізацією, який працює під керівництвом інженерів і техніків та кваліфікованих робітників – безпосередньо самостійних виконавців виробничих операцій; висококваліфікованих робітників з організаторськими функціями (бригадири, налагоджувальники, установники та ін.); робітників універсального типу з підвищеною і середньою кваліфікацією (слюсарі, токарі та ін.); робітників на роз'єднаних операціях (ватерщики, ткалі та ін.) [9,1179].

Суворій регламентації підлягали також і форми робітничої підготовки та перепідготовки індустріально-технічних працівників у вигляді шкільного навчання, додаткової робітничої освіти у закладах шкільного типу переважно для зайнятих на виробництві та заочної освіти. Разом з цим передбачалося поєднання індустріально-технічної освіти з загальною освітою шляхом встановлення відповідності ступенів додаткової робітничої освіти і заочного навчання ступеням навчання шкільного, що також являло собою уособлення тогочасних уніфікаційних тенденцій.

Уніфікація освітньої сфери супроводжувалася посиленням централізації управління нею, що виражалось у зосередженні дедалі більшого числа повноважень і розпорядчих функцій на загальнодержавному рівні, а також невиправдано надмірною регламентацією діяльності управлінських структур в освіті. Порушуючи принцип зворотнього зв'язку між освітою та держапаратом, тоталітарно-натискна модель управління суттєво обмежувала творчий потенціал закладів освіти, стримувала розбудовчі пошуки педагогів,

зменшувала ефективність фахової підготовки робітників. Заволодівши змістом і формами професійної підготовки, тенденції до насадження одноманітності, як ракова пухлина, розповсюдилися на методику викладання, охопили педагогічний інструментарій, відредагували у бік зменшення та остаточно заблокували динаміку типів навчальних закладів. Наприклад, дата початку навчання у школах механізаторів встановлювалася спеціальною постановою РНК та ЦК КП(б)У.

Ще однією рисою суспільно-політичного життя країни і республіки досліджуваного періоду, яка негативним чином вплинула на розвиток систем підготовки робітничих кадрів, був класовий принцип комплектації керівних і викладацьких кадрів закладів професійної робітничої освіти, а також подібні засади формування контингенту учнів у цих закладах. Безперечно, що заідеологізованість, пролетарська методологія виховання на основі теорії посилення класової боротьби в умовах штучно розпалюваного класового розмежування і розшарування в суспільстві, спотворювали гуманістичний сенс і саму траєкторію розвитку системи підготовки робітничих кадрів. Набуття класового характеру у майбутньому помітно вплинуло на формування негативного меншовартісного іміджу закладів освіти, в яких здійснювалася підготовка кваліфікованих робітників.

Потребує визначення ще одна причина суспільно-політичного характеру, яка багато в чому спричинила трансформаційні зміни в системі підготовки робітничих кадрів. Вона знаходилася у полі найбільочіших питань подальшого національно-державного будівництва, під гаслом яких починаючи з другої половини 20-х років проходили майже всі процеси у колишніх національних окраїнах.

Справа полягала в тому, що тенденція розв'язувати питання міжнаціональних відносин, національно-державного будівництва з позицій ідеї автономізації та імперських традицій набувала розвитку в міру посилення режиму особистої влади Й.Сталіна. Подібно до того, як гасло «Уся влада Радам!» було підмінено владою апарату, нового радянського чиновництва, так і

замість добровільного союзу рівноправних республік народжувалася великодержавна, адміністративно-командна система, найголовнішим атрибутом якої стала надзвичайна централізація, нехтування правами неросійських народів. З великодержавних позицій розглядав Й.Сталін проблеми розвитку національних культур, місце і роль національних кадрів в культурному прогресі країни. Його модель вирішення проблем національно-культурної розбудови базувалася на утилітарному та прагматичному підходах, механічному розумінні взаємозв'язку класового і національного. Тому стає зрозумілим, що практика українізації суспільства і управлінського апарату республіки, яка з успіхом розгорталася починаючи з 1924 року, наприкінці 20-х почала все більше заходити у протиріччя з централізаторською політикою центру щодо національних окраїн, створюючи реальну перешкоду утвердженню культу особи Й.Сталіна та формуванню авторитарно-бюрократичної держави тоталітарного типу.

На наш погляд, політика українізації, за задумом Й.Сталіна, не мала на меті національно-культурне відродження республіки на засадах українства, а слугувала лише національно забарвленим засобом донесення ідей соціалістичного будівництва до малоосвіченого українського загалу робітників і селян майже стовідсотково неукраїнським партійно-радянським керівництвом республіки. Тому не викликає подиву той факт, що практика українізації «побільшовицькі» набула цілого ряду гіпертрофованих, викривлених рис, на з'ясуванні яких варто зупинитися окремо.

По-перше, сама ідея і механізм впровадження українізації розроблялися у Москві, її було спущено згори, здійснення цієї політики проходило в умовах щільного контролю з боку її творців і режисерів.

По-друге, українізація торкалася на той час важливих, але поверхневих щаблів культури, освіти і свідомості суспільства. Якщо рівень занурення до історичної давнини сягав нижче хронологічної відмітки 1917 року, або соціально-класовий контекст події або явища, що розглядалося, набував непролетарських ознак, такі екскурси відразу отримували ідеологічне тавро

дрібнобуржуазного націоналізму, петлюрівщини, а згодом переводилися у політичну площину з відповідними заходами організаційного або фізичного впливу.

По-третє, спеціально відібраних та сертифікованих особисто Й.Сталіним очільників українізації, міністрів освіти України О.Шумського (1925-1927 роки) та М.Скрипника (1928-1933 роки) майже з самого початку їхньої українізаторської діяльності було обвинувачено у помилках націоналістичного характеру, потім – у націоналістичному ухилі у партії, а згодом - оголошено агентами імперіалістичних розвідок, ворогами з партквитком у кишені і назавжди викреслено з історичної пам'яті співгромадян і нащадків.

По-четверте, відповідно до набираючої обертів сталінської практики перекладання власних прорахунків і помилок на уявних ворогів, впливи капіталістичного оточення, об'єктивні труднощі соціалістичного зростання, Й.Сталін та його поплічники відшукували винуватців у гальмуванні соціалістичного поступу в особі українських «націонал-ухильників», які нібито використовували політику українізації для торпедування соціалістичних об'єднувачих процесів та відриву України від «братньої сім'ї народів». Й.Сталін розумів, що українізація не обмежується вивченням і поширенням мови, а призводить до зростання національної самосвідомості, а отже, на його думку, до посилення самостійності республіки, зростання децентралістських тенденцій, що аж ніяк не вписувалося у його схему «автономізації» і не відповідало прагненням до зміцнення особистої влади. Ідеологічний і адміністративний тиск, при відсутності чітко обумовленого політичного і правового суверенітету особи, набирав в державі визначального характеру.

У якості теоретичної засади централізаторського наступу з кінця 20-х років культивується теза про загострення класової боротьби у міру побудови соціалізму. «Деякі товариші,- підсумовував Й.Сталін на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) у січні 1933 року,- зрозуміли тезу про знищення класів, створення безкласового суспільства і відмирання держави, як виправдання лінії й благодушності, виправдання контрреволюційної теорії затухання класової

боротьби і послаблення державної влади. Нічого й казати, що такі люди не можуть мати нічого спільного з нашою партією. Це – переродженці, або двурушники, яких треба гнати геть з партії» [10,210-211]. А у ідейно-теоретичному підґрунті галузі національних відносин, у якій більшовики починаючи з В.Леніна рівнозначними небезпеками завжди вважали великодержавний шовінізм та буржуазний націоналізм, терміново обґрунтовується посилення місцевих націоналістичних загроз, переважання згубності їх наслідків для справи побудови соціалізму у порівнянні з націоналізмом великої нації та необхідність нещадної боротьби з українським «націонал-ухильництвом». «Головну небезпеку становить той ухил, проти якого перестали боротися і якому дали, таким чином, розростися до державної небезпеки, - теоретизував «батько народів».- На Україні... ухил до українського націоналізму... став головною небезпекою» [11,362]. У 1929 році права республік було суттєво обмежено. Це ще більше поглибило жорстку централізацію керівництва. Використавши штучне створення голодомору у республіці в 1933 році, яке у партійно-радянських документах тих часів цинічно проголошувалося кризою хлібозаготівель, партія розпочала криваву боротьбу проти українського «націонал-ухильництва»у політичній площині.

Одним з форпостів українського буржуазного націоналізму Й.Сталін призначив Наркомат освіти України. Після самогубства М.Скрипника відомство очолив В.Затонський, який ще у 20-ті роки набув слави борця з ухилами в партії. Під його орудою розпочалася поголовна чистка наркомату і науково-педагогічних установ, що входили до його складу. У 1933 - першій половині 1934 року з Наркомосу УРСР «вичистили» майже 200 «націоналістичних ворожих елементів». В обласних управліннях народної освіти з політичних мотивів було замінено усе керівництво, а у районних – 90 відсотків. [12,15].На листопадовому (1933 року) об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У нарком В.Затонський заявив, що 30-40 відсотків вчителів республіки є класово ворожими елементами [13,17].

Хвиля репресій прокотилася по установах Наркомату освіти України. Тільки у Харківській, Чернігівській та Вінницькій областях під звільнення потрапило 507 чоловік, з них як «петлюрівці, бандити, члени контрреволюційних організацій» - 114, як «куркулі» - 189, як «попи, фабриканти, поміщики, торговці» - 189 [13,18]. Науково-дослідні установи і університети позбулися 268 професорів та викладачів [12,15]. Такі ж події відбувалися у педагогічних вузах республіки. З 29 директорів було звільнено 18 («двурушники, націоналісти, петлюрівці, шпигуни»), з подібними формулюваннями позбулися роботи, свободи або життя 210 викладачів. Деякі педагогічні навчальні заклади втратили майже увесь професорсько-викладацький склад [12,96-97]. Багато з них було заарештовано, розстріляно або відправлено до таборів, а ті, кому вдалося уникнути такої долі, позбавлялися можливості працювати за фахом, висилалися за межі республіки.

Висновки. Отже, своєрідним апогеєм процесів подальшої централізації усіх сфер життєдіяльності каріни стала передача нижчої професійної освіти у підпорядкування господарських наркоматів. Такий наш висновок обґрунтовується наступним. По-перше, існування української системи професійної освіти, яку було створено у 20-ті роки, її відмінність від російської системи, сприймалося партійно-державним керівництвом колишнього СРСР як пошук власного шляху розвитку, що в умовах зміцнення тоталітарної держави було неприпустимим. По-друге, українська нижча професійна школа її творцями розглядалася як принципово нова освітня система, метою якої було оптимальне поєднання загальноосвітнього та професійного навчання. Таке бачення мети нижчої професійної освіти в умовах практики беззастережного адміністрування і нетерпимості до національного педагогічного досвіду не відповідало пануючій у СРСР офіційній точці зору на шляхи розвитку системи підготовки робітничих кадрів. По-третє, українська нижча професійна школа орієнтувалася на підготовку високоосвіченого робітника, який за рівнем своїх знань міг продовжувати навчання у вищій школі. Тоталітарному режиму, за твердженням Й.Сталіна, потрібний був «новий робітник» у якості необхідного

додатку мускульно-розумової сили до індустріально-промислової техніки. Цей робітник мав володіти дозованим мінімумом технічних знань, умінь і навичок, набутих у процесі виробництва та експлуатації машин з метою обслуговування тих самих машин. Свідченням цієї тези було вилучення Наркомату освіти УРСР з ієрархії керівництва системою нижчої професійної освіти, девальвація його ролі у забезпеченні загальноосвітньої складової професійної робітничої підготовки та поступове перетворення Наркомосу України у “виконавчий орган партії з дуже обмеженими правами” [14,13].

Література

1. Супоницький Ш. Основні риси п'ятирічного плану підготовки робітничих кадрів // Робітнича освіта.- 1930.- № 9-10.- С.10-27.
2. Лановик Б., Матисякевич З., Матейко Р. Історія господарства. Україна і світ / Б. Лановик, З. Матисякевич, Р. Матейко. - К.: Вища школа, 1995. - 480 с.
3. Козлова О. Подъем культурно-технического уровня рабочего класса СССР / О. Козлова.- М.: Профтехиздат, 1959.- 220 с.
4. Сталин И.В. О хозяйственном положении Советского Союза и политике партии. Доклад активу ленинградской организации о работе пленума ЦК ВКП(б) 13 апреля 1926 г. / И.В.Сталин. - Соч. - М.: ОГИЗ, 1948. - Т.8. - С. 116-148.
5. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Б.Кравченко. - К.: Основи, 1997.- 423 с.
6. Сталин И.В. К итогам работы XIV конференции РКП(б). Доклад активу московской организации РКП(б) 9 мая 1925 г./ И.В.Сталин. - Соч. - М.: ОГИЗ, 1947. - Т.7. - С. 90 - 132.
7. Об улучшении подготовки новых специалистов: Резолюция июльского (1928 г.) Пленума ЦК ВКП(б) // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК (1898 – 1953). Изд. 7.- М.: Госполитиздат, 1953-Ч.2.- С.398 – 404.
8. Про стан та перспективи культурного будівництва: Постанова XI Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів від

15 травня 1929 р. // Культурне будівництво в Українській РСР: Збірник документів, - К.: Держполітвидав, 1960 .- Т.1.- С.430 – 455.

9. Об установлении единой системы индустриально-технического образования: Постановление ЦИК и СНК СССР от 17 сентября 1929 г. // Собрание законов и распоряжений правительства СССР. Отдел первый.- М., 1929.- С.1178-1179.

10. Сталин И.В. Объединенный пленум ЦК и ЦКК ВКП(б) 7-12 января 1933 г. Итоги первой пятилетки. Доклад 7 января 1933 г. / И.В.Сталин. - Соч. - М.: ГИПЛ, 1951. - Т.13. - С. 161-215.

11. Сталин И.В. Отчетный доклад XVII съезду партии о работе ЦК ВКП(б) 26 января 1934 г. / И.В.Сталин. - Соч. - М.: ГИПЛ, 1951. - Т.13. - С. 282-306.

12. На фронті культури. - К.: Партвидав ЦК КП(б)У, 1935.- 270 С.

13. Затонський В.П. Підсумки листопадового пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) і завдання працівників освіти / В.П.Затонський .- Х.: Партвидав ЦК КП(б)У, 1934.- 168 с.

14. Ващенко Г. Проект освіти в самостійній Україні / Г.Ващенко. - Мюнхен, 1957. – 48 с.

Проаналізовано соціально-економічні і суспільно-політичні умови розвитку систем підготовки робітничих кадрів в Україні у другій половині 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. Висвітлюються причини та механізми уніфікації і централізації нижчої професійної освіти у зазначений історичний період.

Ключові слова: система професійної підготовки робітничих кадрів, нижча професійна освіта, централізація, уніфікація, історико-педагогічне дослідження.

Проанализированы социально-экономические и общественно-политические условия развития систем подготовки рабочих кадров в Украине во второй половине 20-х – в начале 30-х годов ХХ столетия. Освещаются

причины и механизмы унификации и централизации низшего профессионального образования в указанный исторический период.

Ключевые слова: система профессиональной подготовки рабочих кадров, низшее профессиональное образование, централизация, унификация, историко-педагогическое исследование.